

Г.О. Корольов
(м. Київ)

НАЦІОНАЛЬНА ЕЛІТА В ТВОРЧІЙ СПАДЩИНІ ІВАНА ФРАНКА

Історія національної еліти не може поставати без осмислення її визначними представниками національно-демократичного руху початку ХХ ст. Проблема її концептуального оформлення пролягає у площині стереотипу "неісторичності ХІХ ст." Означена позиція вимагає звернення до політичних та історичних інтерпретацій мислителями зламу ХІХ–ХХ ст. Постать І.Франка є образом «модерного українця», в свідомості та життєвих позиціях якого поєдналися риси галичан і наддніпрянців. Він своєю творчістю протарував шлях до єднання всіх українців. Питання еліти починає займати вченого на завершальному етапі наукової та творчої ідентифікації. Важливість постановки останнього полягає у концептуальному підході до розробки універсальної теорії національної еліти. Актуальність її в І.Франка викликана потребою прискореного формування образу «українця» у національному й європейському контексті. Історіографія поставленої проблеми є досить специфічною, що визначається інтерпретацією історичних поглядів і громадської діяльності Каменяра крізь його літературну спадщину.

Особливості етнічної структури та сама історія формування населення України – селян, робітництва й інтелігенції – кардинально вплинули на невизначеність національного руху і розвитку у ньому протилежних тенденцій¹. Об'єднати ці напрямки розвитку українського суспільства намагався здійснити І.Франко. Для мислителя місце національної еліти на початку ХХ ст. в останньому мала зайняти інтелігенція. До цього хотілося б подати важливий концептуальний момент, котрий полягає у парадоксі його інтелектуальних шукань, в основі яких лежить твердження про відсутність прагматичної установки серед інтелігенції на конструювання нею власної державності. Романтизм та емоційність свідомості позбавляли її ролі державотворця. Головною проблемою існування інтелігенції початку ХХ ст. було те, що в своїх власних уявленнях вона себе такою не вважала, її розумові конструкції були звернені лише до питання формування побутового образу «українського інтелігента». Тобто інтелектуальна праця робила інтелігенцію такою лише у побуті, а в помислах і діяннях вона чинила відповідно до свого соціального походження. Цим пояснюється відсутність розуміння в останньої своєї істинної ролі у соціумі та призначення в історії. Й відповідно ідентифікація еліти мала індивідуальний характер. Вона не охоплювала все її соціальне середовище.

На початку ХХ ст. в підросійській Україні поняття «інтелігенція» вже досить широко використовувалося для самоідентифікації її у загальноімперському масштабі. Але розмежування на українську і російську перебувало на рівні етнічної самовідомості інтелігенції Наддніпрянщини, результативності громадського руху та народолюбства, усвідомленості вітчизняним соціумом патріотичної ідеї. Національно-державний напрям в українській політичній думці дістав своє організаційне оформлення в австрійській Галичині. Поняття «інтелігенція» у розумінні тамтешніх інтелектуальних кіл поставало як політична еліта. Це пояснюється тим фактом, що серед наддніпрянської інтелігенції панувала народницька модель світосприйняття, представники якої надавали перевагу соціальним інтересам, соціалізму й інтернаціоналізмові трудящих мас над національними інтересами². Навпаки, в Австро-Угорській монархії, де суспільні відносини вирізнялися у порівнянні з царською Росією більшим демократизмом, національна проблема для українців мала певні шанси на

своє успішне вирішення. Це не могло не привести до вироблення української інтелігенцією наукових підходів до аналізу національного питання в самій Галичині.

Тому ми вважаємо за необхідність звернутися до історико-соціальних і футурологічних висновків І.Франка, зроблених на рубежі XIX–XX ст. Високо цінуючи авторитет наукових знань, керуючись у своїй універсальній творчості перспективами розвитку України в рамках соборності її земель, учений приділяв увагу дослідженню феномена національної інтелігенції, яку він лише у випадках конкретно-історичних звернень розподіляв на галицьку та наддніпрянську.

Аналізуючи історію України, він вивів відправний пункт своїх міркувань, який полягав у тому, що «найбільш характерним для XIX ст. був процес емансипації людської одиниці»³. Тогочасну інтелігенцію І.Франко таврував за незрозуміле служіння владі, нехтування потреб народу, що з «кастовою зарозумілістю» поглядає на людей праці. Мислитель ставив питання про формування, дійсно, національно свідомої інтелігенції. В зв'язку з цим нас займає франківське бачення й трактування її феномена. «Інтелігенція повинна передовсім бути інтелігенцією, повинна бути громадою людей з широким образованием, з виробленим характером, з щирим чуттям до народу. Вона повинна жити з народом і між народом як невідлучна частина його і власною працею, власним життям бути приміром народів»⁴. Єдиним внеском останньої в розвиток української державно-політичної традиції І.Франко визнавав теоретичне оформлення національної ідеї, яка мала культурні підстави й була гуманістичною в європейському сенсі.

У футурологічному вимірі вчений вивів два основні призначення й функції інтелігенції в українській історії. Перший – культуротворчий потенціал. Мислитель підкреслював, що вона «повинна, як та культурна закваска, проїняти весь організм народу і привести його до живішого руху, до поступового зросту»⁵. Для реалізації цього параметру потрібен комплекс умов, що лежить у психологічній структурі, – це знання, сили, наука, сміливість й енергія. «Всі нові думки, нові ідеї, винаходки людського розуму, все, що прояснює людський світогляд, влегшує людську працю, ушасливилює людське життя, все, що йде до світла, вольності, щастя, повинна тота інтелігенція ... зачеплювати пильно в серця і поняття нашого народу. Вона повинна вести його з поступом часу, повинна вчити його вольнодумству на полі релігійнім, правдивої гуманності на полі етичним, ... дружності і асоціації на полі економічним»⁶.

Для І.Франка незаперечним було те, що у формуванні модерної нації з народу, державотворчий потенціал якого знаходиться у латентному стані, вирішальну роль покликана відіграти інтелігенція шляхом внесення у нього національної ідеології. Саме в цьому він вбачав історичний смисл існування «Молодої України»⁷, визначивши його однозначно у 1905 р.: «Перед українською інтелігенцією відкривається тепер, при свобідних формах життя в Росії, величезна дійова задача – витворити з величезної етнічної маси українського народу українську націю, суцільний культурний організм, здібний до самостійного культурного і політичного життя, відпорний на асиміляційну роботу інших націй, відки б вона не йшла, та при тім податний на присвоювання собі в найширшій мірі і найшвидшій темпі загальнолюдських культурних набутоків, без яких сьогодні жодна нація і жодна, хоч і як сильна держава, не може остаятися.»⁸ Це націотворча функція інтелігенції, яку побачив учений⁹.

Заслуга полягає в тому, що він у діалектичній взаємодії сформулював бінарність історичної ролі української інтелігенції початку XX ст. Але варто зазначити, що в тогочасному українському соціумі він останньої не бачив. Нею повинні були стати прийдешні покоління. «Сором українській інтелігенції, сором особливо молодому поколінню, коли воно не відчує тої великої потреби, не віднайде шляху до народу.» І.Франко помітив тенденції розвитку української еліти, в основі яких лежить страх неготовності до реалізації державного потенціалу. Він усвідомлював, що руйнівні

процеси у російському імперському суспільстві будуть всеохоплюючими й подальша доля України залежатиме від того, наскільки вона зможе виявитися готовою до самовладного та самодіяльного історичного життя¹⁰. Недаремно І.Лисяк-Рудницький зазначив, що «причин невдачі треба шукати насамперед у внутрішньому стані самого громадянства України», – «не настало в 1917–1921 рр. остаточне оформлення громадянства України в окремий політичний підмет»¹¹. В умовах формування нації І.Франко вбачав відчуження від потреб соціальної практики як «ознаку глибокого розриву між інтелігенцією та народом»¹². Протягом ХІХ ст. новітня професійна українська культура, зайнята головно нарощуванням і зміцненням притаманної культурам усіх розвинених націй повної структури, була недостатньою для вироблення на власному ґрунті іменентної або, вживаючи термін А.Грамші, "органічної" національної інтелігенції. вчений помітив амбівалентність її свідомості, яка полягала у поєднанні українського віровизнання з російською або австрійською соціальною системністю. В об'єктивній реальності це було протистояння між ідеологією й оточуючою культурою. Це була основна причина, за якою І.Франко не бажав, щоб місце національної еліти зайняла інтелігенція.

Отже, розуміння останньої як національної еліти на початку ХХ ст. сформувалося у творчості І.Франка. Для нього поняття «інтелігенція» мало своє звучання і смисловий відтінок. Він намагався подати рецепти додання імперських стереотипів шляхом творення засад національної ідеології. В цьому процесі головну роль мала відігравати інтелігенція, однак вона не змогла передати зміст української ідеї до інших соціальних груп та класів. Цим була обумовлена неготовність суспільства сприйняти ідеї Української національно-демократичної революції 1917–1921 рр.

---

¹ Кремень В., Табачник Д., Ткаченко В. Україна: альтернативи поступу. Критика історичного досвіду. – Київ, 1996. – С.179.

² Потульніцький В.А. Україна і всесвітня історія. Історіософія світової та української історії ХVІІ – ХХ століть. – Київ, 2002. – С.403.

³ Франко І. Я. На склоні віку: Розмова вночі перед Новим роком 1901 // Збір. Творів : у 50-ти томах. – Київ. – Т. 45. – С.289.

⁴ Франко І. Я. Збір. Творів. – Т. 19. – С.46.

⁵ Там само. – С.47.

⁶ Там само. – С.47–48.

⁷ Забужко О. Філософія української ідеї та європейський контекст. – К., 1993. – С.65.

⁸ Франко І. Одвертий лист до галицької української молодіжі // Збір. Творів. – Т. 45. – С.401–409.

⁹ Забужко О. Вказ. праця. – С.53.

¹⁰ Франко І. Я. Що таке поступ? // Збір. Творів. – Т. 45. – К. – С.309.

¹¹ Лисяк-Рудницький І. Вклад Галичини в українські визвольні змагання. // Між історією й політикою. – Мюнхен, 1983. – Т.1. – С.215–216.

¹² Франко І. З кінцем року // Молода Україна. – Львів. – 1910. – С.103.